

Πρώτο μέρος

«Η σκέψη του συγγραφέα αφήνει ξανά τα ίχνη της στο δέντρο της Ιστορίας, αλλά δεν είναι δική μας δουλειά να βρούμε με ποιο κόλπο θα ξεγελάσουμε το θηρίο για να ξαναμπί στο κλουβί του».

Όσιπ Μαντελστάμ, *Το τέλος του μυθιστορήματος*

1

Ο Γκάμπτσικ – αυτό είναι το όνομά του –, είναι ένας άνθρωπος που υπήρξε στ' αλήθεια. Άκουγε, άραγε, πίσω από τα παράθυρα κάποιου σκοτεινού διαμερίσματος, μόνος, ξαπλωμένος σ' ένα στενό σιδερένιο κρεβάτι, τον χαρακτηριστικό θόρυβο που κάνουν τα τραμ της Πράγας; Θέλω να πιστεύω πως ναι. Ξέρω καλά την Πράγα και μπορώ να υποθέσω τον αριθμό του τραμ (ίσως όμως και να 'χει αλλάξει), το δρομολόγιό του και το μέρος όπου, πίσω από τα ασφαλιστά παράθυρα, ο Γκάμπτσικ ξαπλωμένος, περιμένει, σκέφτεται και ακούει. Βρισκόμαστε στην Πράγα, στη διασταύρωση της οδού Βουσεχράντοκα με την οδό Τρόγιτοκα. Το τραμ με τον αριθμό 18 (ή 22) έχει σταματήσει μπροστά στον Βοτανικό Κήπο. Είμαστε στα 1942. Στο *Βιβλίο του γέλιου και της λήθης*, ο Κούντερα αφήνει να εννοηθεί ότι αισθάνεται μια συστολή όταν πρόκειται να δώσει όνομα στους ήρωές του. Και μολοντί αυτή η συστολή δεν διακρίνεται καθόλου στα μυθιστορήματά του, που βρΐθουν από Τόμας, Ταμίνες και Τερέζες, ωστόσο δείχνει από ένστικτο να γνωρίζει ότι δεν υπάρχει τίποτα πιο χυδαίο από το να δίνεις αυθαίρετα ένα επινοημένο όνομα σ' ένα επινοημένο πρόσωπο, επειδή θέλεις, κατά τρόπο παιδαριώδη, να προσδώσεις αληθοφάνεια στο κείμενο ή, στην καλύτερη περίπτωση, επειδή απλώς σε βολεύει. Κατά τη γνώμη μου, ο Κούντερα θα έπρεπε να πάει ένα βήμα παραπέρα: τι πιο χυδαίο, όντως, από έναν επινοημένο ήρωα;

Ο Γκάμπτσικ λοιπόν υπήρξε στ' αλήθεια, και πράγματι αυτό ήταν το όνομά του (αν και όχι πάντα). Η ιστορία του μπορεί να είναι απίστευτη, μα άλλο τόσο είναι αληθινή. Για μένα, αυτός κι οι σύντροφοί του, έκαναν μια από τις σημαντικότερες πράξεις αντίστασης της ανθρώπινης ιστορίας και, οπωσδήποτε, την κορυφαία του Β' Παγκό-

σμου πολέμου. Εδώ και καιρό, ήθελα να αποτίσω φόρο τιμής στο πρόσωπό του. Εδώ και καιρό, τον βλέπω ξαπλωμένο στην καμαρούλα του, με τα παντζούρια κλειστά, τα τζάμια ανοιχτά, να ακούει το τραμ να σταματάει μπροστά στον Βοτανικό Κήπο (από ποια μεριά του δρόμου; Δεν ξέρω). Ωστόσο, ρίχνοντας αυτή την εικόνα στο χαρτί, όπως ύπουλα κάνω αυτή τη στιγμή, δεν είμαι καθόλου σίγουρος ότι αποτίω φόρο τιμής στο πρόσωπό του· υποβιβάζω τον ίδιο στο επίπεδο των χυδαίων λογοτεχνικών ηρώων και τις πράξεις του σε λογοτεχνία. Πρόκειται για ατιμωτική αλχημεία, μα τι μπορώ να κάνω γι' αυτό; Δεν θέλω να σέρνω μαζί μου αυτή την εικόνα μια ολόκληρη ζωή, χωρίς να έχω προσπαθήσει, τουλάχιστον, να την αποδώσω. Ελπίζω μόνο, κάτω από το παχύ στρώμα εξιδανίκευσης που θα απλώσω σ' αυτή την εκπληκτική ιστορία, ο αθέατος καθρέφτης της ιστορικής αλήθειας να δείχνει ακόμα την πραγματικότητα.

2

Δεν θυμάμαι πότε ακριβώς μου είχε μιλήσει ο πατέρας μου πρώτη φορά γι' αυτή την ιστορία, όμως είναι σαν να τον βλέπω τώρα στο δωμάτιό μου, στην εργατική πολυκατοικία όπου μέναμε, να προφέρει τις λέξεις: «αντάρτες», «Τσεχοσλοβάκοι», ίσως τη λέξη: «απόπειρα δολοφονίας», σίγουρα πάντως τη λέξη: «σκοτώνω», και μια χρονολογία: «1942». Στη βιβλιοθήκη του είχα βρει την *Ιστορία της Γκεστάπο*, του Ζακ Ντελαρί, κι είχα αρχίσει να τη διαβάζω. Ο πατέρας μου, βλέποντάς με να κρατάω στα χέρια μου αυτό το βιβλίο, είχε κάνει, παρεμπιπτόντως, κάποια σχόλια: είχε αναφέρει τον Χίμλερ, αρχηγό των SS, και το δεξί του χέρι, τον Χάιντριχ, κυβερνήτη του Προτεκτοράτου της Βοημίας-Μοραβίας. Επίσης, είχε κάνει λόγο για μια απόπειρα δολοφονίας και για έναν Τσεχοσλοβάκο καταδρομέα που είχε σταλεί από το Λονδίνο. Δεν γνώριζε πολλές λεπτομέρειες (κι εκείνη την εποχή δεν είχα κανένα λόγο να του ζητήσω να μου τις πει, αφού

το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός δεν είχε πάρει στο φαντασιακό μου τη θέση που έχει σήμερα), μα τον είχα νιώσει να καταλαμβάνεται από εκείνη την ελαφριά διέγερση που τον χαρακτηρίζει όταν αφηγείται (συνήθως για εκατοστή φορά, αφού, είτε από επαγγελματική διαστροφή είτε, απλώς, επειδή αυτή είναι η φυσική του τάση, του αρέσει να επαναλαμβάνεται) κάτι που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο τού έκανε εντύπωση. Δεν νομίζω πως ο ίδιος συνειδητοποίησε ποτέ πόσο σημαντική ήταν γι' αυτόν τούτη η ιστορία, γιατί, όταν, πρόσφατα, του μίλησα για την πρόθεσή μου να γράψω ένα βιβλίο μ' αυτό το θέμα, το μόνο που νομίζω ότι ένιωσε ήταν μια περιέργεια χωρίς ίχνος ιδιαίτερης συγκίνησης. Ξέρω, όμως, πως η ιστορία αυτή πάντα τον γοήτευε, παρ' όλο που δεν έδειχνε να εντυπωσιάζεται τόσο πολύ όσο εγώ. Αποφάσισα λοιπόν να γράψω αυτό το βιβλίο, μεταξύ άλλων, για να του ανταποδώσω τους καρπούς που γέννησαν μερικές μεμονωμένες λέξεις τις οποίες απηύθυνε στον έφηβο γιο του εκείνη την εποχή, που μπορεί να μην είχε γίνει ακόμη καθηγητής ιστορίας, μα ήξερε, με λίγες μισοειπωμένες φράσεις, να την αφηγείται πολύ καλά.

Η Ιστορία.

3

Πολύ πριν από το χωρισμό των δύο κρατών, τότε που ήμουν ακόμη παιδί, ξεχώριζα τους Τσέχους από τους Σλοβάκους χάρη στο τένις. Ήξερα, για παράδειγμα, ότι ο Ίβαν Λενντλ ήταν Τσέχος, ενώ ο Μίροσλαβ Μέτσιρ Σλοβάκος. Κι αν ο Μέτσιρ ο Σλοβάκος ήταν πιο ευφάνταστος, πιο ταλαντούχος και πιο συμπαθητικός από τον Λενντλ τον Τσέχο, ο οποίος ήταν εργατικός, ψυχρός και αντιπαθητικός (παρ' όλα αυτά, παρέμεινε στην πρώτη θέση της παγκόσμιας κατάταξης για 270 εβδομάδες, και ο μόνος που τον ξεπέρασε ήταν ο Πιτ Σάμπρας με 286 εβδομάδες), από τον πατέρα μου είχα μάθει ότι, στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου, οι Σλοβάκοι είχαν συνεργα-

στεί με τους Γερμανούς, ενώ οι Τσέχοι είχαν αντισταθεί. Στο μυαλό μου λοιπόν (που η ικανότητά του να αντιλαμβάνεται την εντυπωσιακή πολυπλοκότητα του κόσμου ήταν τότε εξαιρετικά περιορισμένη), αυτό σήμαινε ότι όλοι οι Τσέχοι ήταν εκ φύσεως αντιστασιακοί κι όλοι οι Σλοβάκοι δωσιλογοί. Ούτε που μου είχε περάσει από το μυαλό η περίπτωση της Γαλλίας, η οποία καταρρίπτει έναν τέτοιο σχηματικό διαχωρισμό: μήπως κι από μας τους Γάλλους κάποιος δεν είχαμε αντισταθεί και κάποιος άλλος συνεργαστεί με τον κατακτητή; Για να πω την αλήθεια, μόνο όταν έμαθα ότι ο Τίτο ήταν Κροάτης (συνεπώς δεν ήταν όλοι οι Κροάτες συνεργάτες των Γερμανών, ούτε, κατά πάσα πιθανότητα, όλοι οι Σέρβοι αντιστασιακοί), άρχισα να βλέπω πιο καθαρά την κατάσταση της Τσεχοσλοβακίας στη διάρκεια του πολέμου: από τη μία, ήταν η Βοημία-Μοραβία (με άλλα λόγια η σημερινή Τσεχία) που είχε κατακτηθεί από τους Γερμανούς κι είχε προσαρτηθεί στο Γ' Ράιχ (για την ακρίβεια, είχε το όχι και τόσο τιμητικό καθεστώς του Προτεκτοράτου, θεωρούμενη ως τμήμα της Μεγάλης Γερμανίας)· από την άλλη, ήταν το κράτος της Σλοβακίας, τυπικά ανεξάρτητο, που όμως είχε γίνει κράτος-δορυφόρος των ναζί. Φυσικά, αυτό σε καμία περίπτωση δεν προδίκαζε την ατομική συμπεριφορά τού καθενός ξεχωριστά.

4

Όταν, το 1996, πήγα στην Μπρατισλάβα, πριν αναλάβω καθήκοντα ως καθηγητής γαλλικών σε μια στρατιωτική ακαδημία στην ανατολική Σλοβακία, το πρώτο πράγμα που ζήτησα να μάθω από το γραμματέα του στρατιωτικού ακολούθου της πρεσβείας (ύστερα βέβαια από την τύχη των αποσκευών μου που είχαν λοξοδρομήσει κατά Κωνσταντινούπολη μεριά) αφορούσε ακριβώς αυτή την υπόθεση απόπειρας δολοφονίας. Ο τύπος αυτός, ένας αρχιλοχίας που κατά το παρελθόν στην Τσεχοσλοβακία είχε αποκτήσει ειδικότητα στις

τηλεφωνικές παρακολουθήσεις και μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου είχε επιστρέψει στα διπλωματικά του καθήκοντα, μου έδωσε τις πρώτες λεπτομέρειες σχετικά με την υπόθεση. Πρώτα απ' όλα, στην επίθεση συμμετείχαν δύο: ένας Τσέχος κι ένας Σλοβάκος. Χάρηκα που έμαθα πως ένας πολίτης της δεύτερης πατρίδας μου είχε λάβει μέρος στην επιχείρηση (συνεπώς υπήρχαν και Σλοβάκοι αντιστασιακοί). Όσο για την έκβαση της επιχείρησης, δεν έμαθα και σπουδαία πράγματα, εκτός ίσως από το ότι ένα από τα όπλα μπλόκαρε τη στιγμή που πυροβολούσαν εναντίον του αυτοκινήτου του Χάιντριχ (πληροφορήθηκα έτσι ότι ο Χάιντριχ επέβαινε σε αυτοκίνητο τη στιγμή της επίθεσης). Η συνέχεια όμως είναι που εξήγησε την περιέργειά μου: πώς κατέφυγαν οι δυο αντάρτες με τους συντρόφους τους σε μια εκκλησία και πώς οι Γερμανοί προσπάθησαν να τους πνίξουν μέσα σ' αυτήν... Ενδιαφέρουσα ιστορία. Ήθελα περισσότερες πληροφορίες. Μα ο αρχιλοχίας δεν ήξερε τίποτα παραπάνω.

5

Λίγο καιρό αφότου πάτησα το πόδι μου στη Σλοβακία, γνώρισα μια πανέμορφη νεαρή Σλοβάκα την οποία ερωτεύτηκα τρελά και έζησα μαζί της ένα μεγάλο πάθος που κράτησε κοντά πέντε χρόνια. Από αυτήν πήρα πολλές συμπληρωματικές πληροφορίες. Και πρώτα απ' όλα, τα ονόματα των πρωταγωνιστών: Γιόζεφ Γκάμπτσικ και Γιαν Κούμπις. Ο Σλοβάκος ήταν ο Γκάμπτσικ και ο Τσέχος ο Κούμπις – και μόνο ακούγοντας τα επώνυμά τους, είναι αδύνατο να κάνεις λάθος. Όπως και να 'χει, οι δυο άντρες φαίνεται πως ήταν μέρος της εθνικής παράδοσης της χώρας: η Ορέλια, η κοπέλα που λέγαμε, τους ήξερε από το σχολείο, όπως, όλα τα παιδιά της γενιάς της στην Τσεχία και στη Σλοβακία. Κατά τα λοιπά, γνώριζε την υπόθεση σε γενικές γραμμές, μα δεν ήξερε τίποτα παραπάνω από τον αρχιλοχία. Χρειάστηκε να περάσουν δυο τρία χρόνια για να συνειδητοποιήσω

αυτό που πάντα υποψιαζόμουν: πως η συγκεκριμένη υπόθεση ξεπερνούσε και τα πιο ευφάνταστα σενάρια σε φαντασία και σασπένς. Κι αυτό, το ανακάλυψα σχεδόν κατά τύχη.

Είχα σπιτώσει την Ορέλια σ' ένα διαμέρισμα στο κέντρο της Πράγας, ανάμεσα στο κάστρο του Βύσεχραντ και την Κάρλοβο νάμπεστι, την πλατεία Καρόλου. Απ' αυτή την πλατεία ξεκινάει η οδός Ρέσλοβα, που καταλήγει στο ποτάμι, στο σημείο όπου βρίσκεται εκείνη η παράξενη γυάλινη πολυκατοικία που μοιάζει να αιωρείται και που οι Τσέχοι ονομάζουν «Tančící Dům», το σπίτι που χορεύει. Κατηφορίζοντας την οδό Ρέσλοβα, στα δεξιά, υπάρχει μια εκκλησία. Σ' ένα από τα κλίτη αυτής της εκκλησίας, χαμηλά, υπάρχει ένας φεγγίτης που ολόγυρά του, πάνω στην πέτρα, μπορεί κανείς να δει τα ίχνη από τις σφαίρες, καθώς και μια αναμνηστική στήλη, στην οποία μεταξύ άλλων αναφέρονται τα ονόματα του Γκάμπτσικ, του Κούμπις και του Χάιντριχ, που η μοίρα θέλησε να μείνουν για πάντα μαζί. Είχα περάσει αμέτρητες φορές μπροστά από το φεγγίτη χωρίς να προσέξω ούτε τα ίχνη από τις σφαίρες ούτε την αναμνηστική στήλη. Αλλά, μια μέρα, σταμάτησα μπροστά του: είχα βρει την εκκλησία όπου είχαν καταφύγει οι αλεξιπτωτιστές μετά την εκδήλωση της επίθεσης.

Ξαναπήγα με την Ορέλια σε ώρα που η εκκλησία ήταν ανοιχτή κι επισκεφθήκαμε την κρύπτη.

Εκεί, υπήρχαν όλα.

6

Υπήρχαν τα ίχνη, ολοζώντανα ακόμη, από το δράμα που είχε παιχτεί σ' εκείνο το χώρο πριν από εξήντα τόσα χρόνια: η πίσω όψη του φεγγίτη έτσι όπως τη βλέπει κανείς απέξω, ένα μικρό τούνελ, τα σημάδια από τις σφαίρες στους τοίχους και στη θολωτή οροφή, δυο ξύλινα πορτάκια. Υπήρχαν όμως και φωτογραφίες με τα πρόσωπα των αλεξιπτωτιστών, σ' ένα κείμενο γραμμένο στα τσέχικα και στα

αγγλικά, υπήρχε το όνομα ενός προδότη, σε μια αφίσα υπήρχαν ένα άδειο αδιάβροχο, ένας χαρτοφύλακας κι ένα ποδήλατο, υπήρχε ένα μυδραλιοβόλο Στεν που μπλόκαρε την κρίσιμη στιγμή, υπήρχαν ονόματα γυναικών, υπήρχαν παράτολμες πράξεις, υπήρχε το Λονδίνο, υπήρχε η Γαλλία, υπήρχαν λεγεωνάριοι, μια εξόριστη κυβέρνηση, ένα χωριό που το έλεγαν Λίντιτσε, υπήρχε ένας νεαρός τοιλιαδόρος ονόματι Βάλτοικ, υπήρχε ένα τραμ που πέρασε, και αυτό, τη χειρότερη στιγμή, υπήρχε ένα νεκρικό εκμαγείο, υπήρχε μια αμοιβή δέκα εκατομμύρια κορόνες για όποιον ή όποια κατέδιδε τους δράστες, υπήρχαν κάψουλες υδροκυανίου, χειροβομβίδες και άνθρωποι που τις πετούσαν, πομποί και κωδικοποιημένα μηνύματα, υπήρχε ένα διάστρεμμα αστραγάλου, υπήρχε η πενικιλίνη που μπορούσες να την προμηθευτείς μόνο στην Αγγλία, υπήρχε μια πόλη ολόκληρη κάτω από τη μορφή του επονομαζόμενου «δήμιου», υπήρχαν σημαίες με αγκυλωτούς σταυρούς και επιγραφές με νεκροκεφαλές, υπήρχαν Γερμανοί κατάσκοποι που δούλευαν για λογαριασμό των Άγγλων, υπήρχε μια μαύρη Μερσεντές μ' ένα σκασμένο λάστιχο, ένας οδηγός, ένας χασάπης, διάφοροι αξιωματούχοι γύρω από ένα κιβούρι, αστυνομικοί σκυμμένοι πάνω από ανθρώπινα πτώματα, υπήρχαν τρομερά αντίποινα, υπήρχαν το μεγαλείο κι η τρέλα, η ανημπόρια κι η προδοσία, το θάρρος κι ο φόβος, η ελπίδα κι ο πόνος, μέσα σε λίγα τετραγωνικά μέτρα υπήρχαν μαζεμένα όλα τα ανθρώπινα πάθη, υπήρχε ο πόλεμος κι υπήρχε ο θάνατος, υπήρχαν εκτοπισμένοι Εβραίοι, σφαγιασμένες οικογένειες, θυσιασμένοι στρατιώτες, υπήρχαν η εκδίκηση και τα πολιτικά συμφέροντα, υπήρχε ένας άντρας που, μεταξύ άλλων, έπαιζε βιολί κι επιδιδόταν στην ξιφασκία, υπήρχε ένας κλειδαράς που δεν μπόρεσε ποτέ να ασκήσει το επάγγελμά του, υπήρχε ένα πνεύμα αντίστασης χαραγμένο σ' αυτούς τους τοίχους, υπήρχαν ίχνη από την πάλη ανάμεσα στις δυνάμεις της ζωής και σ' εκείνες του θανάτου, υπήρχαν η Βοημία, η Μοραβία κι η Σλοβακία, υπήρχε όλη η ιστορία του κόσμου κλεισμένη μέσα σε λίγες πέτρες.

Έξω υπήρχαν επτακόσιοι στρατιώτες των SS.

7

Σερφάροντας στο Ίντερνετ, ανακάλυψα μια ταινία, με τίτλο *Conspiracy*, στην οποία ο Κένεθ Μπράνα υποδύεται τον Χάιντριχ. Πληρώνοντας πέντε ευρώ, που κάλυπταν και τα έξοδα αποστολής, παράγγειλα αμέσως το DVD, το οποίο έφτασε στα χέρια μου τρεις μέρες αργότερα.

Πρόκειται για μια αναπαράσταση της Συνδιάσκεψης του Βανζέε, όπου, στις 20 Ιανουαρίου 1942, ο Χάιντριχ, επικουρούμενος από τον Άιχμαν, καθόρισε μέσα σε λίγες ώρες τον τρόπο με τον οποίο θα δινόταν η Τελική Λύση. Τη συγκεκριμένη ημερομηνία, οι μαζικές εκτελέσεις είχαν ήδη ξεκινήσει στην Πολωνία και στη Σοβιετική Ένωση, και τη διεκπεραίωσή τους την είχαν αναλάβει τα τάγματα θανάτου των SS, τα *Einsatzgruppen*, που, απλώς, μάζευαν τα θύματά τους ανά εκατοντάδες, ή ανά χιλιάδες, σ' ένα χωράφι ή μέσα στο δάσος και τους καθάριζαν με τα μυδραλιοβόλα. Το πρόβλημα με αυτή τη μέθοδο ήταν πως έθετε τα νεύρα των δημίων σε μεγάλη δοκιμασία κι έβλαπτε το ηθικό του στρατεύματος, ακόμα και των πιο πωρωμένων και φανατικών τμημάτων του, όπως η SD ή η Γκεστάπο – ο ίδιος ο Χίμλερ κόντευε να λιποθυμήσει όταν παρευρέθηκε σε μια τέτοια μαζική εκτέλεση. Στη συνέχεια, τα SS συνήθιζαν να προκαλούν ασφυξία στα θύματά τους, κλείνοντάς τα σε καμιόνια και στρέφοντας την εξάτμιση στο εσωτερικό τους, ωστόσο η τεχνική αυτή παρέμεινε αρκετά ερασιτεχνική. Μετά το Βανζέε, η εξολόθρευση των Εβραίων αντιμετωπίστηκε σαν ένα οικονομικό, κοινωνικό και οργανωτικό πρότζεκτ πολύ μεγάλης εμβέλειας, και ο Χάιντριχ την ανέθεσε στον πιστό του Άιχμαν.

Η ερμηνεία του Κένεθ Μπράνα είναι πειστική: καταφέρνει να συγκεράσει μια μεγάλη ευπροσηγορία μ' έναν ακραίο αυταρχισμό, πράγμα που κάνει τον ήρωα που ερμηνεύει πολύ τρομακτικό. Παρ' όλα αυτά, πουθενά δεν έχω διαβάσει ότι ο πραγματικός Χάιντριχ έδειξε ποτέ του, σε οποιαδήποτε περίπτωση, ευγένεια προς τους άλλους, αληθινή ή ψεύτικη. Ωστόσο μια πολύ σύντομη σκηνή της

ταινίας δείχνει με ενάργεια τον άντρα, τόσο στην ψυχολογική, όσο και στην ιστορική του διάσταση. Δύο από τους συμμετέχοντες στη Συνδιάσκεψη κουβεντιάζουν κατ' ιδίαν. Ο ένας εκμυστηρεύεται στον άλλο ότι άκουσε να λένε πως ο Χάιντριχ είναι εβραϊκής καταγωγής και τον ρωτάει αν πιστεύει πως η φήμη αυτή είναι βάσιμη. Τότε ο άλλος του απαντάει πικρόχολα: «Και γιατί δεν πας να ρωτήσεις τον ίδιο;» Ο συνομιλητής του γλομιάζει και μόνο στη σκέψη. Φαίνεται όμως πως όντως είχε κυκλοφορήσει μια έντονη φήμη που ήθελε τον πατέρα του Χάιντριχ να είναι Εβραίος, φήμη που τον κυνηγούσε για πολύ καιρό και είχε δηλητηριάσει τα νεανικά του χρόνια. Φαίνεται πως τελικά η φήμη αυτή ήταν αβάσιμη· όμως, ακόμη κι αν δεν ήταν, ο Χάιντριχ, ως επικεφαλής των μυστικών υπηρεσιών του ναζιστικού κόμματος και των SS, θα μπορούσε πανεύκολα να εξαφανίσει κάθε ύποπτο ίχνος από το γενεαλογικό του δέντρο.

Όπως και να 'χει, αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά που το πρόσωπο του Χάιντριχ μεταφέρθηκε στην οθόνη, αφού λιγότερο από έναν χρόνο ύστερα από την απόπειρα εναντίον του, το 1943, ο Φριτς Λανγκ γύρισε μια προπαγανδιστική ταινία, με τίτλο *Και οι δήμιοι πεθαίνουν*, βασισμένη σε σενάριο του Μπέρτολντ Μπρεχτ. Η ταινία αναβίωνε τα γεγονότα με τρόπο τελείως αυθαίρετο (ο Φριτς Λανγκ σίγουρα αγνοούσε πώς διαδραματίστηκαν τα πραγματικά γεγονότα, αλλά και αν ακόμα τα γνώριζε, δεν θα έπαιρνε, βέβαια, το ρίσκο να τα δημοσιοποιήσει), αλλά αρκετά ευφάνταστο και ευρηματικό: ο Χάιντριχ είχε δολοφονηθεί από έναν Τσέχο γιατρό, μέλος της Αντίστασης, ο οποίος είχε βρει καταφύγιο στο σπίτι μιας κοπέλας που ο πατέρας της, καθηγητής πανεπιστημίου, είχε συλληφθεί από τον κατακτητή μαζί με άλλα εξέχοντα πρόσωπα του τόπου, και τώρα, σε αντίποινα, απειλούσαν να τον σκοτώσουν, αν ο δολοφόνος δεν παραδιδόταν μόνος του στις γερμανικές αρχές. Η πλοκή, εξαιρετικά δραματική (προφανώς λόγω Μπρεχτ), κορυφωνόταν όταν η Αντίσταση κατάφερνε να εξαναγκάσει έναν προδότη-συνεργάτη των Γερμανών να σηκώσει τη σημαία της πατρίδας του· με το θάνατο του προδότη έκλεινε η υπόθεση και τελείωνε η ταινία. Στην πραγματικότητα, βέβαια, ούτε οι αντάρτες ούτε ο τσέχικος λαός τη γλίτωσαν τόσο φτηνά.

Ο Φριτς Λανγκ αποφάσισε να σκιαγραφήσει τον Χάιντριχ αρκετά χοντροκομμένα, παρουσιάζοντάς τον σαν έναν διεφθαρμένο θηλυπρεπή, έναν βιτσιόζο που κουνάει πέρα δώθε ένα μαστίγιο για να δείξει τόσο τη σκληρότητά του, όσο και τη διαστροφή του. Η αλήθεια είναι πως ο πραγματικός Χάιντριχ θεωρούνταν όντως διεστραμμένος κι είχε μια ψιλή φωνούλα η οποία ερχόταν σε αντίθεση με τα υπόλοιπα στοιχεία της προσωπικότητάς του, ωστόσο η αλαζονεία του, η σκληρότητά του και το προφίλ του ως απόλυτου άριου δεν έχουν καμιά σχέση με το πλάσμα που περπατάει σεινάμενο κουνάμενο μέσα στην ταινία. Αν θέλει κανείς να βρει μια πιο αληθινή εικόνα του στον κινηματογράφο, θα πρέπει να ξαναδεί *τον Δικτάτορα* του Τσάπλιν: εκεί βλέπουμε τον Χίνκελ, τον δικτάτορα, με δυο υψοτακτικούς στο πλάι του, που ο ένας, χοντρός και ψηλομύτης, έχει προφανώς ως πρότυπο τον Γκέρινγκ, ενώ ο άλλος, ο ψηλόλιγνος, είναι πολύ πιο πονηρός, παγερός και άκαμπτos· αυτός δεν είναι ο Χίμλερ, ο οποίος ήταν κοντός, είχε μουστάκι κι έμοιαζε με κακομούτσουνη νυφίτσα, αλλά ο Χάιντριχ, το ύπουλο και επικίνδυνο δεξί χέρι του δικτάτορα.

8

Ήμουν ξανά, για εκατοστή φορά, στην Πράγα. Συνοδευόμενος από μια άλλη κοπέλα, την εξαίσια Νατάσα (η οποία, παρά το όνομά της, ήταν Γαλλίδα, και μάλιστα από οικογένεια κομμουνιστών, όπως όλοι μας), επισκέφθηκα ξανά την κρύπτη. Την πρώτη μέρα ήταν κλειστή επειδή ήταν η εθνική τους γιορτή, απέναντι όμως – κι αυτό ήταν κάτι που δεν είχα παρατηρήσει πρωτότερα – υπάρχει ένα μπαρ που λέγεται «Οι αλεξιπτωτιστές». Μέσα, οι τοίχοι του είναι όλοι καλυμμένοι με φωτογραφίες, έγγραφα, τοιχογραφίες και αφίσες που σχετίζονται με την υπόθεση. Στο βάθος, μια μεγάλη τοιχογραφία αναπαριστά το χάρτη της Μεγάλης Βρετανίας, ενώ οι κουκκίδες πάνω της δηλώνουν τις διάφορες στρατιωτικές βάσεις όπου οι αλεξι-

πτωπιστές του εξόριστου τσέχικου στρατού προετοιμάζονταν για τις αποστολές τους. Ήπιαμε μια μπίρα με τη Νατάσα.

Την άλλη μέρα, ξαναπήγαμε κάποια ώρα που ήταν ανοιχτά, ξε-νάγησα τη Νατάσα στην κρύπτη και της ζήτησα να βγάλει μερικές φωτογραφίες. Στο χώρο της εισόδου προβαλλόταν ένα φιλμάκι που έδειχνε μια αναπαράσταση της επίθεσης. Προσπάθησα να εντοπίσω τα μέρη όπου εκτυλίχτηκε το δράμα για να τα επισκεφθώ αργότερα, μα είναι αρκετά μακριά από το κέντρο της πόλης, σ' ένα προάστιο. Τα ονόματα των δρόμων έχουν αλλάξει και δεν μπορώ ακόμη να πω με σιγουριά πού ακριβώς έγινε η επίθεση. Στην έξοδο της κρύπτης, πήρα ένα δίγλωσσο φυλλάδιο που διαφήμιζε μια έκθεση με τίτλο «Atentát» στα τσέχικα, και «Assassination» στα αγγλικά. Ανάμεσα στους δύο τίτλους, μια φωτογραφία έδειχνε τον Χάιντριχ περιστοιχισμένο από Γερμανούς επισήμους, έχοντας στο πλάι του το δεξί του χέρι στην Τσεχία, τον Σουδίτη Καρλ Χέρμαν Φρανκ, όλους ντυμένους με τις επίσημες στολές τους, να ανεβαίνουν μια μεγάλη μαρμάρινη σκάλα. Στο πρόσωπο του Χάιντριχ, ήταν τυπωμένος ένας στόχος σε κόκκινο χρώμα. Η έκθεση γινόταν στο πολεμικό μουσείο, κοντά στο σταθμό του μετρό Φλόρεντς, μα δεν υπήρχε καμία πληροφορία σχετικά με την ημερομηνία (αναφέρονταν μόνο οι ώρες που το μουσείο παρέμενε ανοιχτό). Πήγαμε εκεί την ίδια μέρα.

Στην είσοδο του μουσείου, μια μικροκαμωμένη, ηλικιωμένη γυναίκα μάς υποδέχτηκε με πολλή ευγένεια και καλοσύνη. Φαινόταν πολύ χαρούμενη που έβλεπε επισκέπτες και μας προσκάλεσε να δούμε όλες τις πτέρυγες του κτιρίου. Εμένα όμως με ενδιέφερε μόνο εκείνη που την είσοδό της κοσμούσε ένα τεράστιο χαρτόνι, το οποίο, αντιγράφοντας τις αφίσες των χολιγουντιανών ταινιών τρόμου, προ-ανήγγελλε την έκθεση με θέμα τον Χάιντριχ, και της την έδειξα. Αναρωτήθηκα αν η συγκεκριμένη έκθεση ήταν μόνιμη ή περιστασιακή. Εν πάση περιπτώσει, η είσοδος ήταν δωρεάν, όπως και σε όλο το μουσείο, κι η κυριούλα, που ζήτησε να μάθει την εθνικότητά μας, μας έδωσε ένα συνοδευτικό τεύχος στα αγγλικά (είχε καταστένοχωρηθεί που το είχε μόνο στα αγγλικά και στα γερμανικά).

Η έκθεση ξεπερνούσε κάθε προσδοκία μου. Εκεί μέσα υπήρχαν

όντως τα πάντα: πέρα από φωτογραφίες, επιστολές, αφίσες και διάφορα άλλα ντοκουμέντα, είδα τα όπλα και τα προσωπικά αντικείμενα των αλεξιπτωτιστών, τους υπηρεσιακούς τους φακέλους – συμπληρωμένους απ’ τις αγγλικές υπηρεσίες –, με βαθμολογία, εκτιμήσεις και αποτίμηση των ικανοτήτων του καθενός, τη Μερσεντές του Χάιντριχ με το σκασμένο λάστιχο και την τρύπα στην πίσω δεξιά πόρτα, το μοιραίο γράμμα ενός άντρα προς την ερωμένη του, που στάθηκε η αιτία για τη σφαγή του Λίνιτσε, και δίπλα τα διαβατήρια με τις φωτογραφίες αυτών των δύο, και πάμπολλα άλλα, αυθεντικά και άκρως ενδιαφέροντα, στοιχεία από τα γεγονότα εκείνα. Κράτησα σημειώσεις γράφοντας με πυρετικό ρυθμό, αν και ήξερα ότι τα ονόματα, οι ημερομηνίες κι οι υπόλοιπες λεπτομέρειες ήταν πάρα πολλά. Φεύγοντας, ρώτησα την κυριούλα αν μπορούσα ν’ αγοράσω το τεύχος που μου είχε δώσει για τις ανάγκες της επίσκεψης, το οποίο περιείχε όλες τις λεζάντες και τις πληροφορίες για τα διάφορα εκθέματα· με περιλύπο ύφος μου είπε πως όχι, δεν ήταν δυνατόν. Το συγκεκριμένο φυλλάδιο, πολύ καλοφτιαγμένο, ήταν βιβλιοδετημένο στο χέρι και, προφανώς, δεν το είχαν προς πώληση. Βλέποντάς με αμήχανο – και, σίγουρα, συγκινημένη από την προσπάθειά μου να μιλήσω τσέχικα –, η γυναίκα στο τέλος μου παίρνει το φυλλάδιο από τα χέρια και, με μια αποφασιστική χειρονομία, το χώνει στην τσάντα της Νατάσας. Μας κάνει νόημα να μην πούμε τίποτα και να φύγουμε. Την αποχαιρετήσαμε πολύ διαχτυτικά. Η αλήθεια βέβαια είναι πως, αν λάβουμε υπόψη μας πόσοι επισκέπτονται αυτό το μουσείο, το φυλλάδιο σίγουρα δεν θα λείψει σε κανέναν. Ωστόσο, η χειρονομία της ήταν πραγματικά ευγενική. Δυο μέρες αργότερα, μία ώρα πριν από την αναχώρηση του λεωφορείου μας για το Παρίσι, γύρισα στο μουσείο κι έδωσα στην ηλικιωμένη κυρία ένα κουτί σοκολατάκια, τα οποία όμως, τελειώς αμήχανη, δεν θέλησε να δεχτεί. Το φυλλάδιο όμως που μου χάρισε ήταν τόσο πλούσιο σε περιεχόμενο, που χωρίς αυτό – άρα και χωρίς αυτήν – το παρόν βιβλίο δεν θα είχε σίγουρα τη μορφή που ετοιμάζεται να πάρει. Λυπάμαι ωστόσο που δεν τόλμησα να τη ρωτήσω το όνομά της, ώστε να μπορέσω να την ευχαριστήσω λίγο πιο επίσημα κι από δω.

Όταν ήταν μαθήτρια λυκείου, η Νατάσα έλαβε μέρος δύο συνεχόμενες χρονιές στο διαγωνισμό για την Εθνική Αντίσταση¹ και βγήκε πρώτη και τις δυο φορές, πράγμα που, απ' όσο ξέρω, δεν ξανάγινε ποτέ ούτε πριν ούτε μετά. Η διπλή αυτή νίκη τής χάρισε το προνόμιο να είναι σημαιοφόρος σε μια τελετή μνήμης για την Εθνική Αντίσταση και να επισκεφθεί ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Αλσατία. Πηγαίνοντας λοιπόν προς το στρατόπεδο με το πουλύμαν, στη διπλανή θέση καθόταν ένας ηλικιωμένος παλιός αντιστασιακός που τη συμπάθησε πολύ. Της δάνεισε μερικά βιβλία και χειρόγραφα κι έκτοτε δεν τον ξαναείδε. Δέκα χρόνια αργότερα, όταν μου διηγήθηκε αυτή την ιστορία – όχι χωρίς ενοχές, αφού είχε ακόμη στα χέρια της τα βιβλία και τα χειρόγραφα που της είχε δανείσει και δεν ήξερε καν αν ο ηλικιωμένος αντιστασιακός ήταν ακόμη στη ζωή – , την παρότρυνα να έρθει σ' επαφή μαζί του και, μολονότι εκείνος είχε μετακομίσει στην άλλη άκρη της Γαλλίας, κατάφερα να τον εντοπίσω.

Έτσι, τον επισκεφθήκαμε σπίτι του, σε μια ωραία κατάλευκη μονοκατοικία κοντά στο Περπινιάν, όπου ζούσε με τη γυναίκα του.

Κουτσοπίνοντας ένα μοςχάτο, τον ακούγαμε να μας διηγείται πώς μπήκε στην Αντίσταση, πώς βγήκε στο βουνό, ποια ήταν η δράση του. Το 1943 ήταν δεκαεννιά χρονών και δούλευε στο τυροκομείο του θείου του, ο οποίος ήταν ελβετικής καταγωγής και μιλούσε γερμανικά, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί στρατιώτες που πήγαιναν γι' ανεφοδιασμό να χασομεράνε λιγάκι εκεί κουβεντιάζοντας με κάποιον που μιλούσε τη γλώσσα τους. Στην αρχή, οι αντάρτες τον ρώτησαν αν μπορούσε να συλλέγει στοιχεία από τις συζητήσεις του θείου του

1. Διαγωνισμός που καθιερώθηκε το 1961 στη Γαλλία, με στόχο τη διατήρηση της μνήμης στις νεότερες γενιές. Συμμετέχουν σ' αυτόν μαθητές λυκείου απ' όλη τη χώρα με κείμενά τους πάντα σχετικά με την Αντίσταση κατά των Γερμανών.

με τους στρατιώτες, όπως, επί παραδείγματι, πληροφορίες για κινήσεις στρατιωτικών μονάδων. Κατόπιν του ανέθεσαν καθήκοντα «αλεξιπτωτιστή», έπρεπε δηλαδή να μαζεύει κούτες με στρατιωτικό υλικό που έριχναν με αλεξιπτωτα τη νύχτα τα συμμαχικά αεροπλάνα. Τέλος, όταν έφτασε σε ηλικία που θα επιστρατευόταν στη ΣΤΟ² και, συνεπώς, υπήρχε ο κίνδυνος να τον στείλουν στη Γερμανία, αυτός βγήκε στο βουνό, όπου υπηρέτησε σε μάχιμες μονάδες και έλαβε μέρος στην απελευθέρωση της Βουργουνδίας – και μάλιστα, απ’ ό,τι φαίνεται, πολύ ενεργά, αν λάβει κανείς υπόψη του πόσους Γερμανούς, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, είχε σκοτώσει.

Η προσωπική του ιστορία μ’ ενδιέφερε πολύ, μα παράλληλα διατηρούσα την ελπίδα ότι θα μάθαινα και κάτι που θα μπορούσε να μου φανεί χρήσιμο για το βιβλίο μου με θέμα τον Χάιντριχ. Τι μπορεί να ήταν αυτό, δεν είχα ιδέα.

Τον ρώτησα αν, βγαίνοντας στο αντάρτικο, πέρασε από στρατιωτική εκπαίδευση. Καθόλου, μου είπε. Στη συνέχεια, του έμαθαν να χειρίζεται ένα βαρύ μυδραλιοβόλο, και ακολούθησε μια σύντομη εκπαίδευση πάνω σ’ αυτό: συναρμολόγηση-αποσυναρμολόγηση με κλειστά μάτια, και ασκήσεις σκοποβολής. Όταν όμως πήγε στους αντάρτες για πρώτη φορά, του ‘χωσαν ένα αυτόματο στα χέρια, κι αυτό ήταν όλο. Ένα αγγλέζικο αυτόματο, ένα Στεν. Ένα παντελώς αναξιόπιστο όπλο, απ’ ό,τι έλεγε· έφτανε να το χτυπήσεις στο έδαφος με το κοντάκι, κι εκείνο άδειαζε το μύλο του στον ουρανό. Ένα παλιόπραμα. «Τα Στεν είναι μια μαλακία και μισή, δεν υπάρχει άλλη λέξη για να τα χαρακτηρίσεις!»

Μια μαλακία, λοιπόν...

2. Υπηρεσία Καταναγκαστικής Εργασίας. Ιδρύθηκε από το καθεστώς της κυβέρνησης του Βισί κατόπιν εντολής των κατακτητών, για να καλυφθούν τα κενά που άφηναν, σε εργατικά χέρια, οι στρατιωτικές ανάγκες της Γερμανίας.